

TYÖVOITTO TYÖELÄMÄN PARADOKS(E)ISTA?

*Raija Julkunen: Uuden työn paradoksit.
Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista.
Tampere, Vastapaino 2008. 334 s.*

Huomattavan uran työelämän tutkimuksen alalla tehneen Raija Julkusen uusin kirja tulee tarpeeseen. Se täyttää vajetta, joka työelämän tutkimuksen kentälle on ehtinyt syntyä – ja nyt tekisi mieleni sanoa vajetta, joka on ehtinyt syntyä hänen väitöskirjansa ilmestymisen jälkeen. Vaikka Julkunen toteaa paikkaneensa omaa parinkymmenen vuoden lukemisaukkoaan, hän tulee ystävällisesti paikanneeksi monen muunkin lukemisaukkoa tai vähintään kirjoitusaukkoa. Kattavaa suomenkielistä, helppolukuista ”hakuteosta” työelämän tutkimuksesta on ehditty jo kaivata, ja Raija Julkunen sen lopulta kirjoitti.

Kirja on kuitenkin paljon muutakin kuin hakuteos tai yleisoppi-kirja. Julkunen kietoo kirjansa työelämän huonontumiskokemusten paradoksaalisuuden ympärille: Miksi työelämässä voidaan huonosti, vaikka ”vanhan” taylorisoidun työn patologiat ovat suuressa määrin poistuneet? Juuri kun työn pitäisi olla hyvää, työn tekemisen mielekkyys on kyseenalaistettu. Toinen hämmästyksen aihe kirjan pohjaksi löytyy työssä jaksamisen heikkeneemisestä: miksi siitä ja muista lähinnä mielen ongelmista on kehkeytnyt suoranainen epidemia, ennen muuta työelämän epidemia?

Työelämää koskevan kokonaisesityksensä pohjaksi Julkunen nostaa työprosessiteorian. Hän osoittaa laajaa kirjallisuusaineistoa omilla empiirisillä tutkimushavainnoillaan höystäen, miten kapitalistisen

kasautumisimperatiivin ja kontrolliimperatiivin varaan rakennettu vuosikymmeniä vanha teoria tavoittaa jotain olennaista myös ”vanhan” työn vastakohtaksi nousseen ”uuden” työn ajasta. Näin siitäkin huolimatta, että työprosessiteorian varhaiset kehittelyt on tehty nimenomaan ”vanhan” työn pohjalta. Uusi ei osoittaudu täysin uudeksi eikä vanha vanhentuneeksi.

Julkunen etsii selitystä työelämän paradoksille entisten turvakehien katoamisesta ja työn henkilökohtaistumisesta. Kollektiiviset suojat ja vastarinnan keinot kuuluivat olennaisesti vanhaan työhön, kun taas uusi työ tärhättää suoraan henkilöön. Työelämän poliittiset kysymykset ovat psykologittuurin puristuksessa muovautuneet henkilökohtaisiksi problematiikoiksi, usein minän vajeiksi. Työtä ei enää riivaa vanha työprosessiteoreettinen objektiivisuuden mörkö, vaan uusi uhka onkin kaksikasvoinen työn subjektivoituminen. Subjektivoituminen sisältää lupauksen työntekijän subjektin vahvistumismahdollisuudesta, mutta ilmaan nousee myös uhkia lieveilmiöistä ja subjektin kutistumisesta näennäiseksi.

Työ vaatii ”nyt” olennaisesti enemmän olennaisesti laajemmalta joukolta kuin ”ennen”. Uudelle

ahneelle työlle eivät riitä fyysiset suoritukset, vaan se ottaa haltuunsa yhä laajemman osan persoonasta. Kaikenkattava itsensä kehittäminen ei ole tässä ajassa niinkään taisteltu oikeus kuin mukana pysymisen ehdoton

edellytys. Uusi työ kysyy entistä useammin kykyä synnyttää yhteistyökumppaneissa ja asiakkaissa tiettyjä efektejä ja affekteja. Työn tekijän kohdalla työstä suoriutumisen edellyttää tiettyjä mielialoja tai ainakin kykyä esittää sopivia mielialoja kohtuullisen uskottavasti.

Mielialahäiriöistä on tullut työpoliittinen kysymys. Julkunen tekstii ehkä hieman venyttään voidaan arvioida, että mielen häiriöt eivät ole ainoastaan kovien työn vaatimusten aikaansaannos tai työntekijöiden mahdollisuus saada tilanteeseensa tolkkua, vaan mielen häiriöiden esiin nousussa olennaista saattaa olla myös työntekijöiden arjessa harjoittama (vasta) kontrolli ja vastarinta sekä näistä aineksista kehkeytyvä persoonalla ja arvomaailmalla pelaaminen. Odotettujen tunteiden, mielialojen ja arvostusten esittäminen ja toisaalta näiden omasta persoonasta erillään pitäminen höystettynä mahdollisesti vielä eri tahojen arvojen ristiriidoilla rakentavat osaltaan kovaa ja sekavaa työelämän peliä, jonka johdosta syntyy paitsi mielen, myös moraalien ongelmia.

Ei olekaan yllättävää, että juuri moraalien kohdalla Julkunen tekee laajennuksen suhteessa työprosessiteoriaan ammentaan aineksia

moraalisosiologiasta ja filosofiasta. Vaikka työprosessiteoria riittää viestimään, että osapuoliasetelmat eivät rakennu vain jakotaistelussa, vaan työprosessin vastakohtaisuuksina ja työpaikan sisäisinä kamppailuina kontrollista, kaivataan jotain lisää.

Julkunen ehdottaa paluuta moraaliososiologiisiin arvokkuuden, kunnian ja arvonannon teemoihin. Hän ottaa avuksi tunnustamisen teorian asettaen jälkifordistisen subjektin tunnustusjahdin ja vastarinnan väliin. Tunnustusvaje ja tunnustuskamppailut piirtyvät erityisesti keskiluokan taidiksi, jota ruokkii kilpailun lietsonta. Jatkuva arviointi ja vertaaminen tekevät yhä useamman työstä rankkaa ja henkilöön käyvä. Erityisesti professioammatteihin liitetty vapaus rajautuu tihtentyvään kontrolliin. Globaalissa läpinäkyvyyden tilassa jokainen voi itsearviointin nimissä verrata suorituksiaan maailman huippujen suorituksiin. On selvää, että tunnustukset lankeavat harvoille. Yhä harvempi voi kokea pärjäävänsä, selviytyvänsä kunnialla. Mutta jos työstä ei enää voi selviytyä kunnialla muiden, saati omissa silmissään, mistä voi rakentua työn tekemisen mieli?

Tunnustusjahtiin uupuneista tai mielekkyyden puutteeseen tympääntyneistä rohkeimmat ”jättävät oravanpyörän” tai ”valitsevat perheen” ja saavat tätä kautta selviytymisen kokemuksensa. Yhä useampi kuitenkin masentuu riittämättömyyden tunteidensa alle.

Työssä jaksamiseen liittyvissä mielen ongelmassa Julkunen näkeekin toisenlaisen tilan työntekijöiden vastarinnalle ja subjektuudelle. Masentunut ”ei halua” ja pystyy sitä kautta kieltäytymään työn (tyhjiä?) lupauksista. Tämän uhrisubjektuuden Julkunen kuitenkin huomauttaa olevan varsin rajattua subjektuutta. Sen kautta löytyy tulkinta ja toimintamahdollisuus, eli mahdollisuus hakea apua ”terapeuttilta valtiolta”, joka kuitenkin ryhtyy voimaannuttamaan yksilöä sen sijaan, että pyrkisi muuttamaan olosuhteita. Todellinen subjektiasema edellyttäisi koko diskurssin ulkopuolelle asettumista ja sen kriittistä tarkastelua.

Kysymys subjektista nousee Julkunen kirjassa keskeiseen rooliin. Julkunen toteaa työprosessidebatin jo varsin varhain keskeiseltä osaltaan asemoituneen työntekijöiden subjektuuden ympärille ja se on yhä 2000-luvullakin keskeinen teema niissä keskusteluissa, joihin Julkunen kirjansa nimessä viittaa. Silloin kun työ muuttui vanhasta uudeksi, tarvittiin jokin muutosta generoiva voima tai ennemminkin useita voimia. Julkunen kallistuu pohdinnoissaan merkitsemään subjektiksi ensisijaisesti pääoman ja rakenteet, vaikkei kiistä työntekijöiden (ja tutkijoiden) liukuhihnakapinan merkitystään.

Uuden työn taustalla oli siis Julkunen mukaan ennemminkin fordistisen kasautumismallin kriisiytyminen kuin työntekijöiden agitoima vastarintaliike. Uuteen

työhön liittyvää vastarintaa poh-tiessaan Julkunen epäilee työntekijöiden oppineen ironista ja kynnistä refleksiivisyyttä ja sen luomaa osin illusorista etäisyyden ottoa, jonka avulla on mahdollista elää päivittäin kaiken sellaisen kanssa, jonka mielekkyyttä samalla epäilee. Eroa entiseen saattaa löytyä vieraantumisen kokemisessa; ennen vieraannuttiin luokkana, nyt psykokulttuurin uhrin tasapainoilevat tunnustusjahdin ja etäisyyden oton välillä kokien jatkuva epävarmuutta siitä, mitä muut tekevät ja millaisia pelisääntöjä noudattavat.

Julkunen kirjassa monet säikeet kehkeytyvät rinnakkain ja tarina saa juonensa kuin huomaamatta. Kuitenkin kirjan loppuun olisi odottanut salaisuuden paljastumista, tiukempaa yhteenvetoa. Kirjoittaja olisi voinut kertoa omat näkemyksensä suorasanaisemminkin. Toisaalta juuri tämä kirjoitustapa saattaa olla armollinen meille muille työelämän tutkijoille. Kirja tarjoaa kokonaiskuvan työelämästä, sen muutoksista ja näistä tehdyistä tulkinnoista. Näin se rakentaa vahvaa perustaa uusille tutkimuksille sen sijaan, että veisi niiltä pohjan.

Uudella kirjallaan Julkunen petaa tilaa suomalaisen työelämän empiirisille analyyseille ja houkuttaa tekemään tarkistuksia. Kirja kehottaa myös nostamaan moraalien käsitteen (takaisin?) työelämän tutkimuksen kentälle piittaamatta klassisen työprosessiteorian rajauksista.

Anu Järvensivu